

Orbán György: kortársunk a múlt fényében

1993-as beszélgetésünket ezekkel a mondatokkal zárta Orbán György:
„...ha (...) bedőltem volna életem legelőkelőbb kritikájának, amelyet a London Sinfonietta által előadott darabomról írtak, akkor nagyon sokat veszítettem volna. S ma is olyan szomorú, rossz zenéket írnék, mint amik akkor *jók* voltak.” Kisoroszi házának kertjében kedvenc diófája alatt szembesítem 28 év után e vallomásával.

Az utóbbi három évtizedben írt zenéidet tekinted valóban jónak, s az azoktól távolabb esőket elveted?

Sok tévedésemet kell majd meggyónnom, ezt nem sorolom a tévedések közé, ez a véleményem csak erősödött. S nemcsak magamon szerzek tapasztalatokat, hanem egykori növendékeim révén is. Elgondolkodom például azon, hogy Gyöngyösi Levente, ez a hangérzékeny különleges fenomén, ha nem itthon élne, hanem Nyugaton, biztosan más zenét írna. Nem tudom, hogy jobbat, vagy rosszabbat, de biztosan mást. Sokféle hangzásszépség fedezhető fel a mai zenében, de én a magam „begyöpösödött” közép-európaiságával nem válok igazán hívévé Arvo Pärtnek, aki a tenger és észak fia. Ha Levente ilyen iskolához csatlakozott volna, veszteségnek élném meg. Két másik növendékem, Dragony Tímea és Szalai Katalin pályáját is követem, ebből a szemszögből is.

Úgy gondolod, hogy ma a világban az általad és részben neveltjeid által is képviselt tonális és tematikus zenei világ támadásoknak lehet kitéve?

Megesik, hogy olyan kórusművet, amelyre keletkezésekor azt mondták: „Gyurikám, ilyet már ma nem énekel senki”, ma mégis éneklük. Nem itt, Nyugaton! Holott nehéz. S ha egy amerikai college-ban 16 évesek veszik kézbe, nem edzett hivatásos kórusok, akkor ez jelent valamit. De van közönségtől származó visszajelzés is. Nem számít, hogy tonális a zeném, ugyanis nem hallják tonálisnak... A *IV. szerenád*omról azt írták, van benne románc, cirkusz-zene, *Tom és Jerry* – mindezt elfogadom –, de nem tonális – állapítja meg a kritikus. Közben nyilván a Mozart Kugelt várja fehér lovon. Saját viszonyom régebbi műveimmel vegyes: ha ilyen a vérnyomásom, szeretem őket, ha olyan, nem. De az ember szkeptikus, mert valamiért nem játsszák a mai darabokat. Igaz, én vagyok a legnagyobb szabotöre a termésemnek, mert nem adom oda a művészeknek. S akkor egyszer csak egy kitűnő zenei rendező nő fölhív, és azt mondja, születésnapod alkalmából meghallgattam az egyik szonátádat – korábban sohasem köszöntött fel ilyen alkalomból –, és percekig áradozott a darabról. Ez az öröm. Egyébként az én zeném nemcsak tonális, hanem funkciókkal is dolgozom. Márpedig funkciók vagy vannak, vagy nincsenek. A zárlatok mindig funkcionális logikát mutatnak. Honeggernél és Bartóknál az indítások nem mindig funkciószok, inkább ex abrupto kezdődnek a zenei anyagok. Ilyet találtam Mozartnál is. Rengeteg dolog után ácsingózom én is, ami 18., 19. századi. Megnőtt a tiszteletem a mesterség iránt is. Lenyűgözött az ars nova, a gregorián utáni többszólamúság, ez a szenzációs technikájú géniusz-parádé. Ma már nem játsszák őket annyit, mint Vivaldit. De ott van kettejük között Palestrina. Őt nemigen hallgatom. Volt egy életperiódusa, hogy hetente többször bejárt a Sixtusi kápolnába. Akkor már készen volt a mennyezeti freskó és az *Utolsó itélet*. Nem tudom, bámulta-e ezeket, vagy háttal állt, hogy ne lássa. Mindenesetre az ő zenéje nem olyan, mint Michelangelo nagy sodrású művészete.

Más eszmények, más dimenziók. És mégis ő a híd a két éra: egyrészt Machaut és a nagy kontrapunktisták, másrészt Bach között. Ez a zene nem is alkotás, inkább stílusnyelvezet, amit meg lehet tanulni.

Hogyan gondolod: két-háromszáz év múlva ekképp, vagy egyáltalán fognak beszélgetni a mi korunk zenéjéről?

A huszadik századi „kortárs” zene Bach. S nemcsak azért, mert őt hallgatják, hanem mert lám, itt van Honegger legcsodálatosabb műve, a *Második szimfónia*. Megtalálja a 20. század vonószekari nyelvezetét, hatalmas fejlesztést kreál, s akkor belép a trombita a 17. század dallamával. Archaizál, idéz, nosztalgizál. Bartóknál is meg lehet találni a visszavágyást: amikor a *Zene* utolsó tételében himnikussá emelkedik az első tétel zseniális témája. Nem vagyok jó véleménnyel a 20. század zenéjéről, de ebbe nem merülök bele, az utóbbi húsz évben ezen az udvaron sokat szidtam, már a diófa is unja. Érdekes, a gregoriánban olyan tartalékok vannak, hogy még évszázadokig húzza. A 14–15. századi 32–36 szólamú kánonok senkinek nem kellene. Valószínűleg nem is az embereknek írták Dufayék, hanem az Istennek, de az visszaszólt, hogy nem kíváncsi erre, mert ő 130 szólamút tud írni, de az is rossz. Mert a kánon szűkíti a poézist, ha 36 szólamú, megsemmisíti. Ugyanakkor régizenei együttesek kiváló énekesei, hangszeresei megszólaltatnak általam nem is ismert szerzőket, akiket ha esetleg hallottam is, nem szeretek, de könnybe lábad a szemem, annyi tartalék van a zenéjükben. Nekik is, Bachnak is hosszú jövőt jósolok... Legyek tisztességes: tudom, hogy vannak veszélyeztető tényezők. Beethoven, Csajkovszkij, Mahler szimfóniáit veszélyezteteti, hogy a szimfonikus zenekar drága műfaj, luxus. A muzsikusként két évtizedig tanult, a képzés költséges. Hogy lesz-e fő csapása a komolyzenének, s ha igen, az nem a kamarazene lesz-e, nem tudom. Most hallgattam meg Brahms *Kürttrióját* – natúrürtönt! – egy nagy hivatástudatú világsztárral; Martha Argerichet Cecilia Bartolit kísérni – amíg ilyen művészek patronálják a remekműveket, optimista vagyok. (Mellesleg Argerichnek köszönhetem az élményt, hogy Liszt *h-moll szonátáját* nem csak férfi játszhatja jól.) Meglepetések is értek. Japán jó húsz év alatt megépítette kóruskultúráját. Nem azonos a baltikumival, a nyugat-európaival, és mégis működik. (Annak, hogy túl sok Beatles-feldolgozást énekelnek, az az oka, hogy nincs egy jó se...)

Kerüld, hogy saját műveidről megnyilvánulj?

Nem akarom álszerény szósszal leönteni. A Brahms-*Kürttrió* és a saját *Triószonátám* közt tudok különbséget tenni...

Eredeti kérdésemben azért fogalmaztam tágan, mert arra vagyok kíváncsi, hogy szerinted kétszáz év múlva a 20. századi és a mai zenéről ugyanúgy fognak-e beszélni, mint mi most a kétszáz évvel ezelőttiekről? Például a Kürttrió inspirációjára írt Ligeti-Kürttriót ugyanúgy megszerethetik?

Én nem szerettem meg, szerintem nem fogják. Pedig Ligeti kiemelkedik a korából. Még a száz metronómra írt pimasz performansa is, amellyel saját pályájukon veri meg kora avantgárdistáit, akikhez ő nem tartozik. Szép gesztus volt Stockhausenéktól, hogy maguk közé vették, de szerencsésen saját utat választott. Érdekes módon romantikát érezek még a korábbi csembalóművében is (*Volumina*). A *Kürttrió*-ban nem. Kérdezősködöm itt az udvaron a tanult kollégáktól, hogy miért írt Ligeti kürttriót. (*A kisoroszi ingatlanban a Négyek: Orbán, Selmeczi György, Vajda János és Csemiczky Miklós mind otthon vannak. A szerk.*) Ha művelt zenész kürttriót ír, replikázik Brahmsra. Persze, Brahms nagyon erős. Ligeti harmadik tétele nagyon szép, ahol a toporgó kromatikákkal megírt sirató igazán expresszív. De leír egy bonyolult aszimmetrikus motívumot a második tizenhatodról kezdve. Ezt a reprízben ravaszul eltolja három tizenhatoddal, hogy súlyra essék. Miért? Csak hogy nehezebb legyen? Nyilatkozta, hogy mássá akarta tenni, de ezzel magát gátolja a realizálásban. Dogmatikus huszadik századi dolog.

Mivel azonban épp nem Ligeti György diófája alatt üldögélek, beszéljünk rólad és elmúlt harminc esztendődről. Mondjuk arról, hogy ebben az időszakban váltál operaszerzővé.

Nem váltam azzá. Két kis operám van, egyestés, másfél-két órások, saját librettóra, ami élénk kritikát vált ki... Az elsőt, a *Pikkó hertzeget* Selmeczi játszotta Kolozsvárott és szerepeltek vele Budapesten is, most Kolozsvár a *Bűvöletet* fogja bemutatni. Kórusban énekeltem, de operaénekesnő még nem voltam, outsider vagyok. A Budapesti Kamaropera kért fel. Az első műnél a legkorábbi magyar operából indultam ki, amin csak mosolyogni lehet mint *Varázsfuvola*-paródián. Nem is biztos, hogy megfelel az operaízlésnek. El kell mondanom egy anekdotát. A *IV. misémre* nagyon büszke voltam, s noha nem zongorázom jól, saját előadásban lenyomtam Szöllősy András torkán. A kórus szövetét megdicsérte, majd kérdezte: „De mit csinál a zenekar? Egy falusi temetésen virtuózabb egy háromtagú cigánybanda!” Visszakérdeztem: mit gondolsz, hány próbánk lesz erre a zenekarral? 12-nél kevesebbet jószolt. Mondtam: legfeljebb kettő. De lehet, hogy csak másfél! Ilyen praktikus szempontok vezetnek abban, hogy még ha szeretnék, akkor sem írok olyan bonyolultan megvalósítható eltolást, mint amelyet Ligeti *Kürttrió*jánál említettem. Már a kóruskomponálásnál is gyarló gyakorlati szempontokat részesítek előnyben: a szopránnak nem írok túl magas szólamot. Aztán irigylem Schubertet, hogy nála meg hogy cseng a szoprán. Én az operában Puccinit, Verdit szeretem, de az egy másik világ. Én oda már, azt hiszem, nem jutok be. Egy szimfónia négy hónapi munka, minden második éjszaka álmatlan. Gondold meg, mi következik ebből a vérnyomásban. Egy opera többéves ilyen megpróbáltatás.

A 90-es éveik elején járó Farkas Ferencnél járva mutatta akkor írt kórusait, s említette, azért ír karműveket, mert a

Orbán György. © Bacskó Levente

vokális zenében a szó vezet a tollát. Te is tapasztalsz ilyet? S vajon a dalnál is?

Az irodalmi inspiráció egészen más, mint hajdanán. Régen akár opera volt, akár eposz, a hallgató ismerte a sztorit: Odüsszeuszét, Orfeuszét. Akkor aztán lehetett hehezve áriázni, nem kellett érthető információt énekelni. A klasszikus német dal kihalásza az erre alkalmas verseket, amelyeknek sorai nem voltak túl hosszúak. Schubert *Ave Mariájának* semmi köze Máriához – Schubert ugyan vallásos volt, de szelektíven: 5-ik és 6-ik miséjéből kihagyott sorokat –, az voltaképp egy szerelmes dal. Schubert zsenialitása, hogy az aszimmetriában megtalálta a szimmetrikus hatást. Ezt ki csinálja utána? Mű- és népköltészetben óriási kultúrája volt. Én nehezen birkóztam meg magyar forrásaikkal, a legnagyobb verseket nem tudtam zenébe írni. Weöres volt könnyű, mert mint Farkas mondta, ő eleve zenében gondolkodott. Pilinszkynél rá kellett döbennem, hogy nem szabad az asszonáncokat keresnem, inkább a jelentésre megy. Volt 300 vers, amelyet meg akartam zenésíteni, aztán itt-ott kettőt-hármat megoldottam, így összejött mintegy hatvan. Nemegyszer dicsérik a prozódiaimat. De én tudom, hol mit rontottam el, mert fontosabbnak tartottam a tempót, ritmust. S néha a tudatlanság is „a múzsa csókja”. A *IV. miséig a tuam* szót rövid u-val használtam, holott a kiejtés helyesen „túam”.

Az utóbbi időben begyorsult a dalírásom, s ettől a régi vágyaim előjöttek. Egy rossz debreceni papköltőnek van egy rengeteg strófás műve, amelynek kezdősora: „Mint sír az fehér hattyú”. Ennek tempóját lelassítottam a felére, új prozódiai viszonyok jöttek létre.

Legyünk keretesek, búcsúzóul térjünk vissza a tanítványokhoz. Végül is egy ma itt élő fiatal komponistának el kell mennie Magyarországról?

1500 után minden európainak cirkulálnia kell, legalább 500 km-es körzetben. Ha hentes, ha nyomdász, ha zenész. De sajnos lelkileg rámennek a gyerekek, ha elmennek, ha maradnak. 1880 óta van közép-európai kultúra. Ha van benne még száz év lendület, akkor van jövőjük. Nekik kell megcsinálni, nem?

RUBACKYTĚ
KOROLJOV
KRILOV
TETZLAFF
LEONSKAJA
DEBARGUE
ZEHETMAIR
KREMER
KHATIA
& GVANTSA
BUNIATISHVILI
KELLER

Foto: Giorgio Bertazzi

2021. SZEPTEMBER 24. | ZENEAKADÉMIA
Christian Tetzlaff | Keller András
ÉVADNYITÓ KONCERT

concertobudapest.hu

concerto
BUDAPEST

21|22

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA